

Волобуєва О. Ф.
Національна академія ДПСУ ім. Б. Хмельницького,
Голярдик Н. А.
Хмельницький економічний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНОЇ КОНКУРЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД СТУДЕНТІВ ВНЗ

Статтю присвячено висвітленню шляхів запобігання та подолання негативної конкурентної поведінки серед студентів вищих навчальних закладів. Розкрито складові програми запобігання та подолання негативної конкуренції серед студентів. В основу програми покладено системний підхід, за якого зусилля суб'єктів навчально-виховного процесу у ВНЗ спрямовуються на досягнення конкретної мети – виявлення та вирішення проблем у міжособистісних стосунках навчальної групи ВНЗ.

Ключові слова: конкурентна поведінка, студент вищого навчального закладу, програма, негативна конкуренція, міжособистісні стосунки.

Як свідчить практика, кожен суб'єкт учіння повинен мати можливість для повноцінного розвитку та самореалізації. Реалізація цього завдання потребує створення в умовах вищого навчального закладу (ВНЗ) сприятливих умов для набуття студентами необхідних знань і практичних навичок. Водночас, важливо враховувати, що студентська молодь є носієм усіх основних характеристик та проблем молодіжного середовища. Вона не має життєвого досвіду, схильна до максималізму та до активного самоствердження. Намагання завоювати своє місце серед ровесників часто пов'язані з ризикованою поведінкою, бажанням будь-яким способом перемагати інших, домагаться кращих результатів і досягати цього визнання. Це може породжувати серед студентів суперництво та конфлікти, спричиняти заздрість і ворожнечу.

Аналіз наукової літератури дозволив з'ясувати, що сьогодні у науково-психологічній літературі практично відсутні праці, які б були присвячені дослідженню конкурентного стилю поведінки серед студентів ВНЗ. Сучасна психологічна наука надає перевагу розгляду взаємин викладачів і студентів, вважаючи їх важливою складовою цілісного педагогічного процесу підготовки фахівця у вищому навчальному закладі. Що стосується розгляду взаємин студентів, а тим більше, конкурентної поведінки у студентському середовищі, то це питання дещо залишається поза увагою дослідників. Лише окремі аспекти цієї проблеми можна знайти у працях А. Глухової, І. Ковалю, І. Кравченко, О. Поддякова, С. Шебанової, N. S. Elliot, Marvin E. Shaw та ін. [1-5; 10, 11]. Конкурентна поведінка у студентському середовищі не була окремим предметом наукового дослідження. З поля зору вчених випали питання впливу конкуренції на поведінку і навчання студентів, відсутній соціально-психологічний аналіз понять, що характеризують генезис, психологічний зміст і суперечливу природу конкуренції у студентському середовищі. Недостатньо досліджена специфіка змагання конкурентів з навчання як елемента саморегулювання студентського соціуму, нерозкрита психологічна детермінація цього явища.

Результати теоретичного та емпіричного вивчення конкурентної поведінки серед студентів ВНЗ свідчать про те, що конкуренція є характерним явищем для студентського середовища. Проте, через низку обставин вона може набувати деструктивного спрямування й негативно позначатися на стосунках та навчанні студентів. Отже, метою статті є виявлення психологічних шляхів запобігання та подолання негативної конкурентної поведінки серед студентів.

Зазначимо, що у нашому дослідженні поняття "психологічні шляхи запобігання та подолання негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів" відображає заздалегідь визначені напрями руху щодо недопущення й вирішення проблем, пов'язаних із конкурентною поведінкою між студентами. Для визначення ефективних напрямків руху в цьому напрямку, нами, крім аналізу наукових джерел [1-9] з цієї тематики, було проведено вивчення думки студентів (399 осіб) та кураторів навчальних груп (25 осіб). Насамперед ми звернули увагу на роль колективу навчальної групи як суб'єкта попередження та

подолання негативної конкурентної поведінки серед студентів. З цією метою учасники експерименту відповідали на запитання: “Чи реально сприяє попередженню і подоланню негативної конкурентної поведінки серед студентів колектив їхньої студентської групи?”.

За результатами опитування з'ясувалося, що більшість студентів (46,5%) не відчули в колективі навчальної групи суб'єкта попередження та подолання негативної конкурентної поведінки серед своїх членів. Найбільше це стосується першокурсників, серед яких більша половина (55,6%) вибрали варіант відповіді “не сприяє” та другокурсників (50%). Звертає на себе увагу значна кількість студентів (22,2%), які взагалі не змогли визначитись з відповіддю та вибрали варіант “важко відповісти”. Лише 31,3% від загальної кількості опитаних вважають, що навчальна група здатна сприяти у вирішенні цієї проблеми. При цьому, серед них 12,8% вказали, що колектив навчальної групи сприяє постійно у попередженні та подоланні негативної конкурентної поведінки, а 18,5% – вважає, що сприяє ситуативно.

Крім думки студентів щодо ролі колективу навчальної групи у попередженні та подоланні негативної конкурентної поведінки серед його членів, також було з'ясовано погляди на це питання кураторів студентських груп. Відповідаючи на запитання щодо того, чи сприяє попередженню та подоланню негативної конкурентної поведінки серед студентів колектив їхньої студентської групи, 64% кураторів висловила думку, що сприяє. При цьому 16% серед них вважає цей вплив постійним, а 48% – лише ситуативним. Водночас, слід звернути увагу на значний відсоток й тих кураторів (24%), які не поділяють погляди своїх колег і вказують варіант відповіді “не сприяє”.

На жаль, думки кураторів і студентів щодо реальної ролі студентської групи у попередженні та подоланні негативної конкурентної поведінки серед його членів суттєво не співпадають: по-перше, вдвічі більший, ніж у студентів відсоток кураторів (на 29,5%) вважає, що колектив все ж таки ситуативно сприяє попередженню та подоланню негативної конкурентної поведінки; по-друге, у два рази менший відсоток кураторів має думку, що колектив не сприяє цьому процесу (різниця сягає 22,5%).

Як бачимо, не зважаючи на те, що куратори певним чином визнають відсутність активної ролі колективу студентської групи у попередженні та подоланні негативної конкурентної поведінки серед його членів, все ж вони деякою мірою перебільшують його реальну роль в цьому процесі. На це безпосередньо вказують результати опитування членів студентських груп. На нашу думку, таку позицію кураторів можна пояснити тим, що вони прагнуть прикрасити стан справ, оскільки відчувають свою відповідальність за слабку роль колективу студентської групи у вихованні деяких його членів. Це наше припущення знаходить суттєве підтвердження у відповідях кураторів на запитання: “Чи сприяєте Ви, як куратор, попередженню і подоланню негативної конкурентної поведінки серед студентів вашої групи?”.

Вибираючи відповіді на поставлене запитання, 52% кураторів вказали, що в ролі куратора вони ситуативно сприяють попередженню та подоланню негативної конкурентної поведінки серед своїх вихованців, хоча серед студентів такої думки притримується на 16,5% менше (36,3%). Але особливу увагу звертає той факт, що жоден куратор не відніс себе до когорти тих, хто не бореться з цим явищем, хоча 31,6% студентів вказали саме на те, що куратор не сприяє попередженню й подоланню негативної конкурентної поведінки серед студентів. Водночас, значна кількість кураторів (32%) вважає, що вони активно займаються цією роботою. На відмінну від них, відсоток студентів, які також так вважають, є у два рази меншим (15,5%).

Загалом результати опитування учасників експерименту щодо ролі куратора у попередженні та подоланні негативної конкурентної поведінки серед членів студентської групи свідчать про те, що куратори потребують відповідної підготовки з питань встановлення доброзичливих, етичних та правових стосунків серед студентства.

Завершило опитування учасників експерименту питання: “Що на Вашу думку потрібно робити для того, щоб своєчасно попереджати виникнення негативної конкурентної поведінки серед студентів?”. Більшість студентів та кураторів, відповідаючи на це

запитання, назвали такі варіанти: “збільшувати кількість бюджетних місць для навчання”; “забезпечувати в умовах ВНЗ можливість для самореалізації студентів”; “кураторам студентських груп активніше цікавитися проблемами студентів”; “відраховувати з ВНЗ студентів, які демонструють агресивне суперництво”; “переводити зі студентської групи студентів, які в колективі виступають ініціаторами негативної конкуренції”; “навчати студентів правилам здорової конкуренції”; “навчати студентів конструктивної поведінки в ситуаціях суперництва”; “залучати членів студентського самоврядування для подолання негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів”; “застосовувати колективний вплив студентської групи на ініціаторів негативної конкуренції”.

За результатами аналізу, співставлення, порівняння та узагальнення наукової літератури з проблемних питань, пов'язаних із впливом на міжособистісну взаємодію членів колективу, а також емпіричного вивчення проблеми, ми розробили **програму запобігання та подолання негативної конкуренції серед студентів**, яка складається з *алгоритму дій куратора навчальної групи* щодо запобігання та подолання негативної конкуренції в студентській групі та тренінгу для студентів “*Продуктивна співпраця*”. В основі цієї програми покладено системний підхід, при якому зусилля суб'єктів навчально-виховного процесу у ВНЗ спрямовуються на досягнення конкретної мети – виявлення та вирішення проблем у міжособистісних стосунках студентського колективу та розвиток продуктивної співпраці між студентами.

Як свідчить практика *активізація діяльності кураторів навчальних груп* щодо запобігання та подолання негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів потребує покращити підготовку кураторів з цих питань та озброїти їх відповідними знаннями. У процесі вивчення наукової літератури та думок учасників начально-виховного процесу у ВНЗ нами розроблено *алгоритм дій куратора навчальної групи* щодо запобігання та подолання негативної конкуренції в студентській групі. Цей алгоритм відображає сукупність дій куратора студентської групи та правил, які спрямовані на запобігання та подолання негативної конкуренції серед студентів. Ми розробили даний алгоритм таким чином, щоб дати куратору чітке уявлення про його роль, місце та завдання у процесі вирішення проблем, пов'язаних із запобіганням та подоланням негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів. На нашу думку, запропонований алгоритм дозволить куратору своєчасно визначати характер міжособистісної взаємодії у студентській групі та активно проводити виховну роботу з суб'єктами негативної конкурентної поведінки: здійснювати психологічний, колективний та адміністративний впливи на опонентів з метою запобігання та подолання негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів.

Згідно з розробленим алгоритмом куратор повинен послідовно вирішити низку завдань щодо: визначення характеру міжособистісної взаємодії у студентській групі; проведення просвітницької роботи щодо запобігання негативної конкуренції серед студентів; організації виховної роботи з суб'єктами негативної конкурентної поведінки.

При вирішенні визначених завдань куратору слід використовувати психологічні прийоми, методи і техніку роботи з людьми. При цьому куратор повинен володіти необхідними якостями, навичками та вміннями: психологічною стійкістю, розвинутою комунікативністю, певними характеристиками інтелекту, креативністю й спеціальними навичками психологічної роботи з різними типами особистостей у студентській групі, які схильні до конкурентної поведінки.

На нашу думку, активізація діяльності кураторів студентських груп щодо запобігання та подолання негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів буде суттєво сприяти створенню в студентській групі здорового морально-психологічного клімату. Куратору при вивченні морально-психологічного клімату в студентському колективі важливо звертати увагу на полярність його показників (позитивні чи негативні). Негативні показники сигналізують про наявність в колективі проблем, в тому числі пов'язаних з негативною конкуренцією, а отже – з непродуктивними міжособистісними стосунками. Переживання, пов'язані з непродуктивними міжособистісними стосунками, відображаються

на настрої студентів, зумовлюють виникнення негативних психічних станів. Зміст переживань членів колективу визначається їх ставленням до оточення (інших членів колективу та соціально-психологічних явищ). Певний настрій через імітацію, навіювання поширюються на інших людей і створюють відповідний психологічний фон.

Для підвищення психологічної готовності студентів до конструктивних дій при виникненні ситуацій суперництва з колегами нами розроблено *тренінг “Продуктивна співпраця”*. В основу тренінгу ввійшли розробки В. Ю. Большакова, І. В. Вачкова, В. О. Лефтерова, Л. І. Мороз, С. Г. Шебанової та ін. [5-9]. На нашу думку, такий тренінг надасть можливість студентам отримати цінний досвід групової роботи, який потім перенесеться на реальний світ. Студенти отримують можливість отримати зворотній зв'язок і підтримку від інших членів, які мають схожі проблеми та досвід їх вирішення; у групі можна бути не тільки учасником подій, а й глядачем. Спостерігаючи зі сторони за процесами групових взаємодій, студент ідентифікує себе з активними учасниками, використовує результати даних спостережень при оцінці особистісних емоцій та вчинків; група може сприяти особистісному зростанню, оскільки в ній студент змушений займатися самодослідженням та інтроспекцією. При цьому кожна його спроба саморозкритися чи самозмінитися викликає позитивну реакцію з боку інших членів групи і, відповідно, підвищує самооцінку особистості.

Основною метою тренінгу “Продуктивна співпраця” є формування в студентів психологічної готовності до ефективної взаємодії з колегами. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання наступних *завдань*: оволодіння знаннями продуктивної комунікації та набуття навичок ефективної взаємодії та спілкування в студентській групі; розвиток здатності адекватного та повного самопізнання себе та пізнання свого оточення; навчання студентів індивідуалізованим прийомам міжособистісного спілкування; розвиток взаємної підтримки, довіри, вміння ефективно використовувати стилі поведінки в ситуації суперництва.

Перший етап є організаційним і складається з 1-2 занять. Його *мета* – введення учасників у ситуацію тренінгової роботи, створення почуття єдності, атмосфери відкритості й довіри в групі [8, 10, 11], ознайомлення з принципами роботи групи і засвоєння ігрового стилю спілкування.

Щодо *другого етапу* групової роботи з студентами, то він є етапом формування в студентів психологічної готовності до ефективної взаємодії з колегами по навчанню. Його *мета* – набуття студентами навичок ефективної взаємодії та спілкування у групі, ознайомлення з оптимальними способами вирішення ситуацій суперництва. Методичний арсенал складають: групова дискусія, рольова гра, психодрама, методи невербальної взаємодії. Цей етап є основним в роботі тренінгової групи і складається з 3-4 занять. На заняттях керівник повинен насамперед звернути увагу на типові форми поведінки студентів як учасників тренінгу. Це стає первинним підґрунтям для формування гіпотез про структурні особливості “Я” та інфрантильні передумови труднощів спілкування. Змістова сторона динаміки групового процесу визначається, з одного боку, характером проблем у міжособистісній взаємодії учасників тренінгу, а з іншого – результатами психодіагностики, яка структурує прийоми та реакції керівника тренінгу. Його завдання полягає в тому, щоб каталізувати продуктивну міжособистісну взаємодію студентів, акцентувати їхню увагу на можливих ситуаціях суперництва та спрямувати його в конструктивне русло (інтелектуальне суперництво) і запобігти виникненню негативної конкуренції.

На початку кожного заняття керівник тренінгу організовує процес обміну студентами думками про попереднє заняття, про своє самопочуття після нього. Вербальний спосіб ознайомлення з особистісною проблематикою на початкових етапах буває досить складним. Окремі члени тренінгової групи іноді не відчують у собі спроможності до щирої, відкритої поведінки. Їм на допомогу має прийти організатор тренінгу, який може делікатно посприяти саморозкриттю члена групи. У процесі тренінгу зі студентами проводяться вправи з вирішення завдань та згладжування конфліктів. Крім цього, організуються дискусії, коли пропонується трьом членам групи добровільно взяти участь у дискусії, взявши на себе одну

із ролей: “Студент – ініціатор, (жертва, свідок) негативної конкуренції”. Усім цим ролям можна надати відповідне емоційне забарвлення. Предметом дискусії може бути будь-яка тема. Відповідності до своїх поведінкових ролей учасники дискусій демонструють групі різноманітні варіанти поведінки при виникненні негативної конкуренції.

Після проведення занять із використанням запропонованих вище вправами керівник організує обговорення позитивного минулого досвіду взаємодії членів групи з метою виявлення їхніх сильних якостей (коли їм вдавалось виявити кращі сторони своєї особистості та спрямувати ситуацію суперництва в конструктивне русло). При цьому слід звертати увагу на всі як позитивні, так і негативні особливості у поведінці.

Третій етап є завершальним у роботі тренінгової групи, метою якого є узагальнення напрацьованого у групі досвіду. Він включає одне-два заняття, на яких учасники тренінгу обговорюють ті зміни, які сталися в їхній навчальній групі, діляться отриманим досвідом. Основними прийомами роботи є керована дискусія. На цьому етапі група концентрує увагу на вмінні усвідомлювати свої почуття, контролювати поведінку в ситуаціях негативної конкуренції та знаходити ефективні шляхи для продуктивної співпраці.

Слід зазначити, що обговорення змін у поведінці членів тренінгової групи є важливим і для самого ведучого групи. Ним аналізується проведена робота з організації групової роботи зі студентами. Самі ж учасники групи концентрують увагу на змінах морально-психологічного клімату в колективі. При необхідності керівник тренінгу організує групову дискусію, семінар або ж лекційне заняття, під час яких, на основі одержаного групою досвіду, він повинен розширити уявлення студентів про особливості міжособистісної взаємодії, забезпечити їх теоретичними знаннями про психологію групи та шляхи продуктивної співпраці членів групи.

І на завершення роботи тренінгу “Продуктивна співпраця”, його керівник організує обговорення з членами групи своїх вражень, свого самопочуття і, загалом, усієї роботи в групі. При необхідності керівник після завершення роботи тренінгової групи проводить з деякими її членами індивідуальне консультування. Це, в першу чергу, стосується тих студентів, які під час тренінгу не проявляли активність, пропускали заняття, виявляли недовіру та невдоволення.

Висновки. Зіставивши результати опитування учасників експерименту, а також обговоривши цю проблему з представниками студентського самоврядування, кураторами студентських груп та викладацьким складом кількох ВНЗ, ми дійшли таких висновків:

1) ефективними психологічними шляхами запобігання та подолання негативної конкурентної поведінки серед студентів можуть бути: активізація діяльності кураторів студентських груп щодо запобігання та подолання негативної конкурентної поведінки серед студентів;

2) створення здорового морально-психологічного клімату в студентській групі;

3) підвищення ролі студентського самоврядування як суб’єкта запобігання та подолання негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів;

4) формування психологічної готовності студентів до конструктивних дій при виникненні ситуацій суперництва з колегами.

Прагнення скоординувати зусилля в напрямку виявлення та вирішення проблем у міжособистісних стосунках студентського колективу та розвиток продуктивної співпраці між студентами допомогло нам розробити програму запобігання та подолання негативної конкуренції серед студентів.

На жаль, обсяг статті не дозволяє нам подати результати нашого дослідження більш широко. На нашу думку, перспективними напрямками дослідження проблеми суперництва серед студентів ВНЗ, що розглядається, є:

1) експериментальна перевірка ефективності розробленої нами програми;

2) розробка практичних рекомендацій викладачам ВНЗ щодо її впровадження.

Використана література:

1. Глухова А. В. Конфликты в студенческой среде: проблемы диагностики и урегулирования / А. В. Глухова, Е. Ю. Красова // Вестник ВГУ. Серия: Гуманитарные науки. – 2003. – № 2. – С. 48-65.
2. Коваль І. М. Психологічні особливості конфліктів у процесі спільної учбової діяльності студентів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / І. М. Коваль. – К., 2003. – 18 с.
3. Кравченко І. В. Здоровий моральний клімат – основа життєдіяльності навчально-виховної групи / І. В. Кравченко // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2002. – № 6. – С. 52-57.
4. Поддьяков А. Н. Психология конкуренции в обучении / А. Н. Поддьяков. – М.: Высшая Школа Экономики (Государственный Университет), 2006. – 232 с.
5. Шебанова С. Г. Профілактика та корекція агресивної поведінки студентів засобами тренінгу спілкування : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / С. Г. Шебанова. – К., 2000. – 18 с.
6. Большаков В. Ю. Психотренинг: Социодинамика, игры, упражнения / В. Ю. Большаков. – СПб.: Социально-психологический Центр, 1996. – 172 с.
7. Вачков И. В. Психология тренинговой работы: Содержательные, организационные и методические аспекты ведения тренинговой группы / И. В. Вачков. – М.: Эксмо, 2007. – 416 с.
8. Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ : [монографія] / В. О. Лефтеров. – Донецьк : ДЮІ, 2008. – 286 с. – (Том II: психотренинг в ОВС: практичний досвід, організація проведення та перспективи подальшого впровадження).
9. Мороз Л. І. Основи професійно-психологічного тренінгу : навч. посіб. / Л. Мороз. – К.: Паливода А. В., 2004. – 130 с.
10. Elliot N. S. Education Psychology: Effective Teaching, Effective Learning, Third Edition, Mc Grow-Hill Higher Education, the USA, 2000. – 631 p.
11. Shaw E. Marvin. Group Dynamics. The Psychology of Small Group. – The USA : McGraw-Hill, 1976. – 464 p.

Волобуева Е. Ф., Голярдык Н. А. Психологические пути предотвращения и преодоления негативного конкурентного поведения среди студентов высшего учебного заведения.

Статья посвящена раскрытию способов предотвращения и преодоления негативного конкурентного поведения среди студентов высших учебных заведений. Раскрыты составляющие программы предотвращения и преодоления негативной конкуренции среди студентов. В основу программы положен системный подход, при котором усилия субъектов учебно-воспитательного процесса в ВУЗе направлены на достижение конкретной цели – выявления и решение проблем в межличностных отношениях учебной группы ВУЗа.

Ключевые слова: конкурентное поведение, студент высшего учебного заведения, программа, негативная конкуренция, межличностные отношения.

Volobueva O. F., Goliardyk N. A. Psychological ways of preventing and overcoming negative competitive behaviour among students of the higher educational establishment.

The article deals with revealing of the ways of preventing and overcoming negative competitive behaviour among students of the higher educational establishments. The components of the programme of preventing and overcoming negative competition among students have been revealed. The programme is based on the systematic approach according to which the effects of the subjects of teaching process at the higher educational establishment are aimed at reaching the certain goal namely revealing and solving problems in interpersonal relations of the study group of the higher educational establishment.

Keywords: competitive behaviour, student of the higher educational establishment, programme, negative competition, interpersonal relations.

Гнедко Н. М.

Рівненський державний гуманітарний університет

МОНИТОРИНГ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМКІВ ОЦІНКИ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття розкриває можливості вирішення проблеми здійснення моніторингу успішності студентів через створення та освоєння системи об'єктивної перевірки знань із використанням